

Seks, Drugs en Rock 'n' Roll in de Gouden Eeuw

Benjamin B. Roberts

AUP

Deze uitgave is een bewerking van Benjamin B. Roberts, *Sex and Drugs before Rock 'n' Roll. Youth Culture and Masculinity during Holland's Golden Age*, Amsterdam University Press, 2012 [ISBN 978 90 8964 402 2]

Afbeelding omslag: Adriaen Brouwer, *De rokers* (ca. 1636), The Friedsam Collection, Metropolitan Museum of Art, New York

Ontwerp omslag: Studio Jan de Boer

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

Eerste druk: juni 2014

Tweede druk: juni 2014

ISBN	978 90 8964 699 6
e-ISBN	978 90 4852 405 1 (pdf)
e-ISBN	978 90 4852 406 8 (e-Pub)
NUR	694

© Benjamin B. Roberts / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2014

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1. De Republiek in de zeventiende eeuw	9
Otto Copes, 1629	9
Het rijkste land ter wereld	11
Een land vol met jonge mensen	14
Amsterdam, centrum van de wereld	16
De bruiloft	17
<i>Jeunesse dorée</i>	18
Consumptiegoederen	20
Een land in de ban van kinderen	21
<i>Founding Fathers</i> van een nieuwe samenleving	22
Jongeren in de Republiek	25
2. Geweld	29
Het studentenleven	29
<i>Frères d'Armes</i>	31
Gewapende jonge mannen	33
Studentengeweld	37
Naties	39
Karel Vijgh	40
<i>Loco parentis</i>	44
Groepsgedrag	44
Geweld in goede banen leiden	46
Sport	48
3. De verloren zoon	53
De Harige Oorlog	56
De mode van de jeugd	60
Blingbling	62
De kleurige jeugd	64
Beredeneerde slordigheid	68
Gepimpte kleding	69
De nieuwe mode en de morele vinger	70

4. Drank	73
Het universitaire leven	74
Symposia	77
Drankspelletjes	82
De Bentveugels	84
De rederijkers	86
Buitenlandse jongeren	87
Van kwaad tot erger	89
Daniel Souterius	90
Dirck Pietersz Pers	91
Vader Cats	93
5. Seks	97
Naar de hoeren gaan	97
Beminnen in het openbaar	101
Puberteit in de Gouden Eeuw	103
Rembrandt – de laatbloeier	104
Masturbatie	106
Sodomie	109
Seksuele voorlichting	111
Geslachtsziektes	115
6. Drugs	123
Een nieuwe trend	123
Adriaen Brouwer	124
Belladonna	125
Nieuwsgierige jongeren	126
<i>Doom and gloom</i>	129
Roken – een brandend debat	131
Medisch discours	133

7. Rock 'n' Roll	139
Bredero	139
Jan Jansz Starter	143
Wereldlijke liedboeken	147
Muziek maken	154
De kunst van de liefde	155
8. Conclusie	157
Otto Copes, 1650	157
Nieuwe generatie	158
<i>Founding Fathers</i>	159
Matigheid	160
Opvoeding en de Nederlandse mentaliteit	161
Nawoord	165
Index	167

1. De Republiek in de zeventiende eeuw

Otto Copes, 1629

Otto Copes kwam uit een goed nest. Een regentengeslacht uit Den Bosch. Op jonge leeftijd was hij wees geworden. Otto werd door zijn oom van vaderskant, lid van de Bossche magistraat, in huis genomen en opgevoed. Maar het gedrag van de 18-jarige kon beslist niet 'goed' genoemd worden. Op een winterse avond in 1629 dronk hij zich met twee vrienden in een Groningse kroeg een stuk in de kraag. Eerder dat jaar had Otto zich bij de rechtenfaculteit aan de Groningse universiteit als student ingeschreven. Daar waren zijn oom en Brabant ver weg en Otto ging helemaal los in het studentenleven. Die middag was het drietal al begonnen met hijsen en tegen de avond waren zij compleet lazarus. Toen zij uit de kroeg werden gezet en naar huis moesten lopen ging het mis. Eenmaal op straat werd het drietal agressief en viel het andere mensen lastig. Al snel werd de stadswacht ingeschakeld om de openbare orde te herstellen. Maar Otto en zijn vrienden hadden de smaak te pakken. De studenten begonnen met hun wapens op de stadswacht te schieten. Wonder boven wonder vielen er geen doden bij deze schermutseling.

Vandaag de dag zouden mensen in paniek raken bij het idee dat er 's nachts gewapende dronken jongens over straat liepen. Men zou meteen het alarmnummer 1-1-2 bellen. Politie, jeugdhulpverleningsinstellingen en politici, ze zouden allemaal ingeschakeld worden. De media zouden ongetwijfeld een hype veroorzaken en een debat op gang brengen over de oorzaken van jeugdcriminaliteit en geweld. De minimumleeftijd voor alcoholgebruik door jongeren zou nog verder verhoogd worden in de wetgeving. En de Tweede Kamer zou hevig discussiëren over hoe de Nederlandse jongeren aan hun wapens waren gekomen. 'De jeugd van tegenwoordig' zou de koppen van alle kranten halen.

Misschien, met een beetje fantasie, zou zelfs een parlementaire enquête volgen.

In de zeventiende eeuw echter stonden de stedelijke overheden niet op hun achterste benen. De media evenmin – er waren geen media zoals wij die nu kennen. En er waaide ook geen golf van *moral panic* door het land. Deze laissez faire-houding is veelzeggend over hoe men in de zeventiende eeuw de jeugd beschouwde. Het roept bijna de vraag op of dronkenschap en het plegen van geweld alledaags was. Was dit nou typisch gedrag van jongeren uit de Gouden Eeuw?

Toen ik zestien jaar oud was, maakte ik met mijn oudste broer een reis door Europa. Wij, jonge Amerikanen, wilden de Europese beschaving ontdekken. We wilden onszelf onderdompelen in de cultuur van Rembrandt, Bach en Goethe. Vol bewondering liepen we door Amsterdam en keken omhoog naar de panden aan de grachten, terwijl fietsers ons uitscholden. We kwamen lyrisch terug uit het Rijksmuseum na Rembrandt, Jan Steen en Vermeer te hebben mogen aanschouwen. We vergaapten ons aan het negentiende-eeuwse Parijs van Haussmann. In het Louvre verdwaalden we omdat we zo graag op de foto wilden naast de Venus van Milo. In het pittoreske Heidelberg genoten we van het middeleeuwse kasteel en bij de universiteit die daar in 1386 werd gesticht zagen we de *Studentenkarzer*, de gevangenis waar studenten moesten overnachten om hun ongewenst gedrag te overdenken en hopelijk tot inzicht te komen. Tot mijn verbazing waren de muren door dezelfde studenten met leuzen en schunnige teksten beklad. Het deed mij denken aan de wc-hokjes van mijn middelbare school in de Verenigde Staten. Ook daar waren de muren volgekrast, met geslachtsdelen, teksten en tekeningen van joints. Mijn hoogdravende voorstelling van ‘de Europese beschaving’ zakte als een plumpudding in elkaar. Was men vroeger dan niet alleen bezig met het maken van grote kunst, het schrijven van literatuur en het componeren van klassieke muziek? Kon het waar zijn dat jonge studenten toen net zo puberaal waren als ikzelf en al die andere puistige leerlingen op mijn school?

Wat wij gemeen hebben met onze voorouders en hoe wij van ze verschillen heeft mij sindsdien beziggehouden, en deze vragen lopen dan ook als een rode draad door dit boek.

Het rijkste land ter wereld

Hoe was het om vroeger een puber te zijn en te leven onder andere economische en sociale omstandigheden? Vooral de Nederlandse jeugd in de zeventiende eeuw heeft mijn interesse, omdat er toen zo veel jongeren in het land waren en er grote belangstelling voor de opvoeding van kinderen bestond. Nederland was het rijkste land ter wereld en het was met 2 miljoen inwoners het dichtstbevolkte land van Europa. Het was het meest verstedelijkte gebied van Noord-Europa en daarnaast een natie in wording. Het had een groot leger met veel buitenlanders vanwege de opstand tegen de Spanjaarden en de katholieke kerk. Het bevond zich in een godsdienstige spagaat waarbij geen enkel geloof de dienst uitmaakte. Vergeefs probeerde de protestantse Hervormde Kerk de staatskerk te worden. Het religieuze landschap was versplinterd waardoor verschillende geloven naast elkaar moesten leven en elkaar moesten tolereren.

Na de val van Antwerpen in 1585 en de blokkade van de Schelde waardoor de haven van die stad onbereikbaar werd voor schepen, werd in één klap de handel in Noord-Europa van Antwerpen naar Amsterdam omgeleid. Van de ene op de andere dag werd Amsterdam de nieuwe stapelmarkt van Europa. Dit zorgde voor een enorme toestroom van immigranten met kennis, geld en handelscontacten. Hieruit kwamen een ongekende economische welvaart en werkgelegenheid voort. In 1602 werd de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) opgericht, de eerste multinational ter wereld, die handel dreef met het huidige Indonesië, India, China en Japan. In 1621 werd de West-Indische Compagnie (WIC) opgericht die handel dreef met Noord-Amerika, het Caraïbisch gebied en Brazilië. Als een groot lichaam met twee armen, haalde de Republiek goederen uit de oostelijke en westelijke

werelddelen. Hierdoor werden snel fortuinen vergaard, wat de sociale mobiliteit versoepelde. Kooplieden konden makkelijk de sociale ladder beklimmen en behoorden vaak al na één of twee generaties tot de regenten van het land.

In de zeventiende eeuw besloeg de jonge Republiek een gebied dat slechts gedeeltelijk overeenkwam met het huidige Nederland. Het land was verdeeld in zeven provinciën: Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Groningen, Overijssel en Gelderland. Aan het roer van de Republiek stond het gewest Holland met belangrijke handelssteden als Amsterdam, Leiden, Haarlem, Hoorn Enkhuizen, Dordrecht, Rotterdam, Delft en Schiedam. Van deze steden ontwikkelde Amsterdam zich al snel tot het culturele en economische epicentrum van het gewest Holland en daarmee van de Republiek. De toegenomen handel zorgde voor een grote vraag naar luxegoederen zoals porselein, meubels, boeken en schilderijen. Zonder deze welvaart was de bloei op het gebied van kunst en literatuur met Rembrandt, P.C. Hooft en Vondel niet mogelijk geweest. De Nederlandse elite wilde zich graag laten portretteren door de meest vooraanstaande schilders. Zo genoot in Amsterdam de schilder Bartholomeus van der Helst zo'n grote bekendheid dat de *rich and famous* zich vooral door hem wilden laten portretteren – hij was de Annie Leibovitz van de Gouden Eeuw.

De welvaart maakte het mogelijk dat ouders meer aandacht aan de opvoeding van hun kinderen schonken. Er verschenen veel adviesboeken over hoe kinderen hoorden te worden opgevoed zodat zij goede burgers in de nieuwe samenleving zouden worden. Overal werden scholen en universiteiten gesticht. Het lijkt alsof het land werd overspoeld door een ongekend optimisme over de toekomst, waarin de jeugd een centrale rol kreeg.

Volgens de socioloog Henk Beckers – in *Generaties en hun kansen* (1992) – hebben jongeren die opgroeien in een periode van economische crisis, oorlog of ziekte, de rest van hun leven vaak een negatief zicht op de toekomst. Zij zien vaak beren op de weg. Terwijl jonge mensen die volwassen worden in tijden van economische bloei en vrede vaak een optimistische kijk hebben.

Zij zijn hoopvol en zien overal kansen, zelfs in mindere tijden. De babyboomers van de twintigste eeuw zijn een goed voorbeeld van een generatie die tijdens een periode van economische welvaart is grootgebracht, in tegenstelling tot de generatie erna, Generatie X, met minder kansen.

Voor de vroegmoderne tijd is het niet mogelijk generaties in te delen zoals sociologen en marketingbureaus dat hebben gedaan voor de twintigste eeuw. Maar het is ondenkbaar dat er geen verschillen tussen de generaties in de zeventiende eeuw waren. Dit boek zoomt in op jonge mannen in de eerste helft van de zeventiende eeuw en hoe zij volwassenen werden tijdens de Gouden Eeuw.

Omdat de bronnen voor mensen uit de lagere klassen relatief beperkt zijn, focus ik op de jeugd van de middenklasse en elite. Daaruit kwamen de jonge mannen die naar de universiteit gingen of een opleiding bij een ambachtsman volgden om een beroep te leren. Het zijn vooral hun verhalen die ik terugvond in dagboeken, schilderijen, prenten, adviesboeken, pedagogische traktaten, confessieboeken van stedelijke gerechtelijke archieven, universiteitsarchieven van onder meer de academische vierschaar (de eigen universitaire rechtbank) en liedboeken. Deze bronnen geven inzicht in hoe de jeugd in de zeventiende eeuw was. Met een breed scala aan bronnen komt een veelzijdig beeld van de jongeren tevoorschijn.

In de Gouden Eeuw hoorde men bij de jeugd als men niet getrouwd was of niet zelfstandig kon trouwen en een gezin stichten. De meeste mannen waren achter in de twintig en velen zelfs ouder dan dertig voordat zij economisch onafhankelijk werden en konden trouwen. In vergelijking met de buurlanden kende de Republiek veel jonge mensen. Zij waren meestal als arbeider of student naar de Noordelijke Nederlanden gekomen.

Die toestroom had vele oorzaken. In de Zuidelijke Nederlanden werd hevig gevochten tegen de Spanjaarden. Dit verstoorde de economie en het sociale evenwicht zodanig dat velen hun heil zochten in de Noordelijke Nederlanden. Hetzelfde gold voor de gebieden in het huidige Duitsland waar een bloedige strijd

woedde tussen katholieken en protestanten. Tijdens de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) werden daar hele steden en dorpen verwoest. Er werd geplunderd, boerderijen werden in de as gelegd en complete kuddes vee werden afgeslacht. En als je niet door het zwaard werd omgebracht waren er altijd nog de hongersnood en de pest die hun tol eisten. De jonge mensen die overbleven in deze gebieden zagen weinig toekomst in hun eigen stad of dorp. Voor hen waren de opkomende steden van de Noordelijke Nederlanden vaak de enige optie om een nieuw leven op te bouwen. Ze zijn te vergelijken met de jonge mannen die heden ten dage de gevaarlijke overtocht op gammele bootjes van Afrika naar Europa wagen. Ook voor hen geldt dat ze alles achter moeten laten om een bestaan op te bouwen. Blijven is geen optie omdat in hun herkomstland onherroepelijk de dood volgt door geweld of hongersnood. Hoewel de bronnen geen statistieken geven over specifieke leeftijdsgroepen, zoals het CPB dat tegenwoordig doet, kan men ervan uitgaan dat de demografische samenstelling van de steden in de vroegmoderne tijd vooral uit jonge, mobiele en ongetrouwde mannen van onder de dertig jaar bestond. Zij zorgden ervoor dat de steden in het begin van de zeventiende eeuw volstroonden. Zij zwengelden de economie aan door de vraag naar huisvesting, eten en huisraad. Tegelijkertijd vonden zij emplooi in de opkomende textielnijverheid, de industrie en de bloeiende handel. Zij waren de stimulans voor de economie en daarmee voor de economische en culturele bloei van de Gouden Eeuw.

Een land vol met jonge mensen

Veel van de jonge immigranten vonden werk in de scheepvaart. Een baan aan boord van een van de vele schepen van de VOC of de WIC – de handelscompagnieën, die goed geld verdienden – bood een jongeman werk voor minstens zes tot negen maanden, met vaste gage. Daarbij kon hij delen van de wereld zien waar hij thuis alleen maar van kon dromen. Exacte gegevens over het

aantal buitenlanders in dienst bij de VOC en de WIC in de eerste helft van de zeventiende eeuw zijn helaas niet bekend – wel weten we dat voor de gehele zeventiende en achttiende eeuw ongeveer 475.000 buitenlanders in dienst van de VOC waren. Op een bevolking van twee miljoen inwoners moet het aandeel van buitenlanders aanzienlijk zijn geweest. Voor het laden en lossen van de schepen werkten nog eens een extra 35.000 mannen in de havens. Veel van deze mannen waren niet geboren in de Republiek en men zou ze vandaag de dag allochtoon noemen.

De op één na grootste groep die naar de Republiek kwam, bestond uit mannen in dienst van het leger. Ten minste de helft van het leger bestond uit buitenlanders. Soms werden hele regimenten uit één land of regio gehaald. Vooral de Schotten, Zuid-Duitsers en Zwitsers stonden bekend als huurlingen. Er zijn echter geen exacte gegevens over het aantal jongemannen en uit welke regio ze afkomstig waren. Een ruwe schatting is dat tijdens de zeventiende en achttiende eeuw meer dan één miljoen mannen door het Nederlandse Staatsleger werd ingehuurd; de helft hiervan kwam uit het buitenland.

De derde groep bestond uit ‘jonggezellen’, dat wil zeggen jongens die in de leer bij een ambachtsman gingen. Onder hen waren veel Duitsers, de zogenaamde *Wanderburschen*. Deze jonge mannen liepen een soort stage bij een ambachtsman in een van de steden van de Republiek. Hieronder bevonden zich ook veel immigranten uit de Zuidelijke Nederlanden, die weinig kans hadden om in Vlaamse steden zoals Antwerpen in de leer te gaan vanwege de economische crisis, een direct gevolg van de blokkade van de Schelde. Sowieso zochten veel mensen uit de Zuidelijke Nederlanden hun heil in de Republiek. Tijdens de Opstand vluchtten ongeveer 150.000 mensen vanuit het zuiden naar het noorden. Veel van hen waren rijke handelaren die Amsterdam kozen als nieuwe bestemming voor het voortzetten van hun handelsnetwerk in Europa. Anderen streken in de Republiek neer om te werken in de groeiende textielnijverheid in Leiden en Haarlem of werkten als seizoenarbeiders op de bleekvelden buiten Haarlem en Zandvoort. In elke stad of dorp in

de Republiek waren bovendien lokale fabrieken waar suiker, lijn en stro werden bewerkt. Kortom, er was veel werkgelegenheid voor zowel geschoolde als ongeschoolde arbeiders.

De groeiende economie zorgde eveneens voor een trek van studenten naar de Republiek. Steden als Leiden, Groningen, Utrecht, Franeker en Amsterdam kregen veel buitenlandse studenten die een opleiding aan een protestantse instelling wilden volgen. Met uitzondering van Engeland was het in Europa alleen in de Republiek mogelijk om aan een protestantse universiteit te studeren. In Leiden was er bijvoorbeeld een zeer grote studentenpopulatie, waaronder veel studenten met een buitenlandse achtergrond. Ze vormden een groot deel van de totale bevolking en zorgden 's nachts voor de nodige onrust door het verstoren van de openbare orde. De aanwas van jongeren die hun economisch heil in de nieuwe Republiek zochten en de ongekeerde bloei van de studentenpopulaties zorgden voor een Republiek die bruiste van jonge, levenslustige mensen.

Amsterdam, centrum van de wereld

In de late zestiende en vroege zeventiende eeuw volgde Amsterdam Antwerpen op als het centrum van de wereldhandel. De stad kende een explosieve demografische groei, zoals Londen en Parijs in de negentiende eeuw zouden meemaken. Aan het begin van de Nederlandse opstand tegen Spanje in 1568 woonden er amper 30.000 zielen binnen de stadsmuren van Amsterdam. In 1600 was dat meer dan verdubbeld naar 65.000 en vijftig jaar later was het zelfs gestegen naar 140.000. Daarmee was Amsterdam een van de populairste steden in het Europa van de zeventiende eeuw.

In de vroege zeventiende eeuw was de sociale mobiliteit erg groot. Dankzij de rijkdom die zij vergaarden, konden kooplieden makkelijk stijgen op de sociale ladder. Tijdens de economische hoogconjunctuur wisten zij hun welvaart om te zetten in politieke invloed en kregen zij belangrijke bestuurlijke functies

in de stedelijke magistraten; sommigen verwierven zelfs een invloedrijk ambt op landelijk niveau. Binnen één of twee generaties behoorden zij tot de regenten van het land. De nieuwe leden van de bovenlaag lieten hun verworven rijkdom graag zien: ze bouwden grote stadspaleizen aan de grachten, hielden er extravagante buitenplaatsen op na en kochten een aristocratische titel om hun status te consolideren. Hun kinderen konden niet achterblijven. Zij kregen het beste onderwijs dat mogelijk was. De Latijnse school en de universiteit hoorden daarbij. Hun onderwijs en vorming werd bekroond met een *grand tour*, een maanden- of zelfs jarenlange reis door Europa waarin zeker Frankrijk en Italië werden aangedaan. Deze *grand tour* bracht jonge volwassenen in contact met de antieke kunsten en werd gezien als een essentieel onderdeel van de opvoeding van de elite.

De bruiloft

Daarnaast bestond er een klasse die daar net onder stond. Zij waren geen *nouveau riches* met grote grachtenpanden en een academische opleiding voor hun kinderen, maar zij verdienden genoeg geld om luxegoederen zoals boeken en kleding te kunnen kopen. Ze waren meestal niet in staat om hun kinderen dezelfde opleiding te geven als de echt rijken, maar waren wel een nieuwe stand in de samenleving, met een economische macht, waardoor hun belangen ook politiek gezien belangrijk werden.

Dat gold ook voor de jonge Amsterdammer Manuel Colyn. Net als zijn oudere broer Michiel runde hij een uitgeverij/drukkerij aan het Amsterdamse Damrak, waar ook veel andere drukkers waren gevestigd. Vanouds was het Damrak een zeer geschikte locatie voor een uitgeverij. Boeken en andere publicaties konden makkelijk in afgemeerde schepen worden geladen en werden door heel Europa verscheept. Zo werden aan het Damrak de verboden werken van de filosoof Descartes en de pedagoog Comenius gedrukt en van daaruit verspreid over heel Europa.

Manuels ouders waren in 1603 tijdens een uitbraak van de pest gestorven. De toen 8-jarige jongen werd samen met zijn broers en zussen door hun oudste broer Claes Colyn grootgebracht. Die nam op zijn 23ste in één klap de rol van vader en moeder op zich voor het gezin dat in de Teerketelsteeg woonde, een klein straatje dat op het Singel uitliep.

Claes was als een vaderfiguur voor Manuel. Toen Manuel op zondag 7 augustus 1622 in het huwelijk trad met de 24-jarige Catharina Cloppenburgh, was het dan ook vanzelfsprekend dat zijn broer Claes een van de getuigen was. Bij het huwelijk aanwezig was ook Jan Evertsz Cloppenburgh, de vader van Catharina en een bekend uitgever in Amsterdam. Zijn uitgeverij was gevestigd naast die van Manuels broer Michiel aan het Damrak. In de uitgeverwereld van Amsterdam werd het huwelijk van Manuel en Catharina dan ook gezien als een fusie van twee vooraanstaande uitgeverijen. Na het voltrekken van de huwelijksplechtigheid in de Nieuwe Kerk werd de bruiloft groots gevierd. Er waren veel gasten en er werd volop gemusiceerd, gezongen, gedanst, gedronken en geveeën.

Jeunesse dorée

Manuel en Catharina kenden veel mensen van hun eigen klasse. Men zou ze, positief opgevat, de *jeunesse dorée* van de Gouden Eeuw kunnen noemen. Een generatie die zich van de voorgaande generaties wilde onderscheiden. Met hun energie en optimisme kwamen zij met nieuwe ideeën en ze hadden het lef om risico's te nemen. Onder de bruiloftsgasten van Manuel en Catharina was ook de 26-jarige Jacomo Pauw, zoon van de rijke Amsterdamse burgemeester, Reinier Adriaensz Pauw. Deze laatste was een van de grondleggers van de in 1602 opgerichte VOC, en nauw betrokken bij het proces en de terechtstelling van Johan van Oldenbarnevelt in 1619. Reinier Pauw was een vroom en zuinig man die tegelijkertijd zeer rijk was. Dat bleek toen in 1631 Amsterdam met de zogenaamde tweehonderdste penning zijn

meest vermogende burgers belastte om zo extra geld te innen. Alle burgers met een vermogen van 1.000 gulden of meer moesten een belasting van een half procent betalen. Pauw werd op een vermogen van 200.000 gulden belast. Ook andere familieleden wendden hun verworven rijkdom aan om deel te nemen in de bestuurslagen van het land. Jacomo's oudste broer, Adriaan Pauw, werd in 1631 Raadpensionaris van Holland. Dit was het hoogste ambt van het land en hiermee werd Pauw de machtigste man van de Republiek. Deze functie bekleedde hij tot 1636, waarna hij haar een paar jaren later nog een keer zou vervullen.

Hendrick Hoochkamer was een andere genodigde die tot de sociale stijgers behoorde. In 1601 begon zijn vader Jacob Pietersz Hoochkamer met het inkopen van zijde uit Italië, die hij verkocht door heel Europa. In 1622 was zijn 21-jarige zoon Hendrick een koopman in zijde met een winkel in de Warmoesstraat, de duurste winkelstraat van de stad, waar veel stoffen en andere luxegoederen werden verkocht. In 1631 werd zijn vader belast op een vermogen van 150.000 gulden. In de vroege zeventiende eeuw groeiden de bomen tot in de hemel. Dat was ook de heersende mentaliteit, en economisch gezien kon iedereen rijk worden en opklimmen op de sociale ladder.

Dat laatste was geen kunst. De ware kunst was boven aan de ladder te blijven. Sommigen hadden pech en vielen er net zo hard af als ze er waren opgeklimmen. Dat gebeurde ook met de net genoemde vader van Hendrick Hoochkamer. In 1638 verdween zijn sociaal aanzien als sneeuw voor de zon toen hij failliet werd verklaard. Hij werd gedwongen uit het stadsbestuur te stappen en moest zijn ambt als kapitein van de stadswacht neerleggen. Om zijn gezicht te redden en niet in complete armoede te geraken, werd Hoochkamer nog wel een functie als portier van de Kruisboogschutters gegund.

Guilliaem van den Broeck was ook genodigde op de bruiloft van Manuel en Catharina. Toen Van den Broecks schoonvader Hans van den Bergh een aantal jaren later failliet ging, werd de oude man gedwongen een deel van zijn huisraad, waaronder meubels en kleding en de inventaris van zijn suikerfabriek, te

verkopen om zijn schuldeisers te betalen. Over de financiële ondergang van Van den Bergh werd flink geroddeld. Een van de verhalen die de ronde deed, was dat hij een onzedelijk leven leidde (waarschijnlijk een buitenechtelijke relatie of drank), wat ook de reden was waarom hem door de Amsterdamse kerkenraad in 1628 het avondmaal werd ontzegd.

Consumptiegoederen

In het begin van de zeventiende eeuw konden vermogens dus snel vergaard worden, maar ook snel verloren gaan. In dit spanningsveld leefden de mensen met geld en dat had zijn invloed op het consumeergedrag van de rijken, die spaarzaamheid voorstonden. Niettemin kende deze periode een enorme groei van materiële welvaart.

De middenklasse en rijke boeren in het land profiteerden daarvan mee en maakten actief deel uit van de consumptiemaatschappij die was ontstaan. In de late zestiende eeuw bestond de huisraad meestal uit bescheiden houten tafels, eenvoudige stoelen, simpele houten kasten en schalen van tin en hout. Rond het midden van de zeventiende eeuw was dat een heel ander verhaal. Inboedelinventarissen en testamenten laten zien dat huizen versierd waren met spiegels, schilderijen, boeken en klokken. Huizen hadden tafels met achthoekige en ronde vormen, stoelen met leuning, eiken kasten met rijke versieringen en kommen van porselein. Deze rijkdom vind je ook terug in de meer alledaagse goederen zoals kleding, serviesgoed en keukengerei. Zowel de hoeveelheid als de kwaliteit van deze goederen was aanzienlijk toegenomen. De vraag naar dergelijke consumptiegoederen begon in Noord-Italië tijdens de Renaissance en breidde zich uit via Duitsland en de Zuidelijke Nederlanden naar de nieuwe Republiek. Het meest opvallende aan de rijkdom van de Republiek waren de vele schilderijen die zowel bij vermogende burgers aan de muren hingen als bij boeren en mensen van de middenklasse.

Een land in de ban van kinderen

In de eerste helft van de zeventiende eeuw was de Republiek een jonge natie. Het was een land in wording met een nieuw verworven geografische eenheid en politiek stelsel. De politieke en religieuze troebelingen van het land leken veel op de eigenschappen van de jeugd. In de zeventiende eeuw kende men specifieke karaktertrekken toe aan de verschillende levensfasen. Oude mensen bijvoorbeeld waren rustig, hadden een goedaardig karakter en maakten zich niet druk om dingen. Hun mindere kant was hun melancholische karakter. Zij waren zuinig met geld en hadden vaak last van de kou, vandaar dat ouderdom vaak met de winter werd geassocieerd: zij waren koukleumen. De levensfase van de jeugd daarentegen stond bekend om hartstochtelijkheid. Jongeren verlangden naar passie. De zomer was het seizoen dat het sanguine karakter van de jeugd symboliseerde. De jonge Republiek en de jeugd laveerden constant tussen het ludieke en het didactische, tussen vrijheid en gehoorzaamheid en tussen onafhankelijkheid en veiligheid.

De cohesie van het katholicisme was zo goed als verdreven uit het spirituele en culturele leven. Daarnaast slaagde de Hervormde Kerk er niet in om een staatskerk te worden. Hiermee lag het land in een godsdienstige spagaat. Bovendien was het verwickeld in een langdurige oorlog om zich los te maken van Spanje. In de meeste landen verliep het proces om zich van een andere macht vrij te maken sneller. Maar de Republiek spande de kroon met tachtig jaren oorlog. De enige periode waarin men op adem kon komen tijdens deze strijd tegen de vijand was het Twaalfjarig Bestand tussen 1609 en 1621. Maar voor de rest was het land verwickeld in een langdurige oorlog waaraan geen einde leek te komen. Een gevolg hiervan was dat de jeugd bezeten was door alles wat met de oorlog te maken had en ook alles wat militair was. Zowel volwassenen als jongeren werden overspoeld met oorlogspropaganda zoals pamfletten, prenten en geschiedenisboeken over de oorlog.

Na de Beeldenstorm in 1566 en tijdens de langdurige oorlog tegen Spanje kregen de jongere generaties een aversie tegen Spanje en alles wat katholiek was. Tijdens de Beeldenstorm werden

heiligen letterlijk en figuurlijk van hun sokkels gehaald. Waar er voorheen een voorbeeld en rolmodel voor de jeugd was, ontstond nu een leemte voor jongeren. De jeugd moest naar nieuwe rolmodellen zoeken in een samenleving die steeds seculierder werd. Er was weinig cohesie in het land, behalve de nieuwe economisch-politieke structuur en het vrije-marktliberalisme. Tegen deze achtergrond in een nieuwe seculiere en stedelijke cultuur moesten ouders hun opgroeiende kroost grootbrengen.

Het bijzondere aan de Gouden Eeuw en de reden waarom deze periode mij zo fascineert, is dat het de eerste periode in de Nederlandse geschiedenis is dat er zo veel belangstelling voor kinderen en de opvoeding van de jeugd was. Er was een overvloed aan moralistische traktaten, liedboeken voor de jeugd en opvoedkundige boeken zoals die van Jacob Cats (1577-1660) die zich ontfermde over de opvoeding van kinderen en de jeugd van de nieuwe natie. Deze belangstelling voor de jeugd kwam mede door nieuwe media zoals boeken die betaalbaar waren, en het feit dat steeds meer mensen konden lezen. Bovendien werd het aangewakkerd door de in de vroege zeventiende eeuw algemeen heersende gedachte dat de jeugd de toekomst van het land was. Dat blijkt ook uit de enorme hoeveelheid portretten met kinderen. Nergens ter wereld werden in de zeventiende eeuw zo veel kinderen geportretteerd met attributen als vogels en honden. Die benadrukten het belang van een goede opvoeding. Zowel kinderen als huisdieren zoals honden en vogels hoorden immers goed getraind en opgevoed te worden. In de Gouden Eeuw werd een goede opvoeding geprezen. Niet alleen voor het gezin maar ook in het belang van de nieuwe, jonge natie. De welvaart had een grote invloed op de jeugd en de manier waarop jongeren in de Republiek zich als een aparte leeftijdsgroep gingen manifesteren.

***Founding Fathers* van een nieuwe samenleving**

Ook bijzonder aan deze periode is dat het gaat om een jonge natie in opbouw. De jongeren van deze generatie waren de *Founding*

Fathers van de nieuwe staat in wording. Toen zij opgroeiden zetten zij de toon van de nieuwe samenleving van de zeventiende eeuw, een toon die vandaag de dag nog steeds herkenbaar is. Men bedeede de jeugd een centrale rol in de samenleving toe. Jongeren werden een investering in de toekomst van het land. Door deze aandacht voor kinderen en de jeugd bloeide er een rijke jeugdcultuur op in de Gouden Eeuw.

De omstandigheden hadden een grote invloed op de vooruitzichten van de generaties jongeren die in de eerste helft van de zeventiende eeuw opgroeiden. Historisch gezien komen grote, fundamentele verschuivingen en veranderingen in een maatschappij tot stand in een samenleving die uit veel jonge mensen bestaat. Zo zijn in een moderne samenleving jonge mensen de motor van de economie, en wordt een land met een te grote bejaarde bevolking afgeschreven. En zo werd in de vroege zestiende eeuw de Reformatie in Duitsland op gang gebracht door een maatschappij met veel jonge mensen die maatschappelijke en religieuze verandering zochten. Na een periode van afnemende bevolkingsgroei in de veertiende en de vijftiende eeuw en de nasleep van de zwarte dood, waaraan een derde van de Europese populatie bezweek, begon de bevolking weer te groeien.

Tijdens de eerste decennia van de zestiende eeuw kwam er een nieuwe generatie van jonge mannen aan, zoals Maarten Luther, die op 34-jarige leeftijd zijn beroemde 95 stellingen publiceerde. In de jaren twintig van de zestiende eeuw waren veel leden van de academische staf van de Universiteit van Wittenberg tussen de twintig en dertig jaar oud. De historicus Mattheus Aurogallus bijvoorbeeld werd op 30-jarige leeftijd benoemd tot hoogleraar. De professoren en intellectuele hervormers van het Lutheranisme, Johannes Hainpol en Philipp Melanchthon waren pas eenentwintig en daarmee zelfs jonger dan de meeste studenten. Deze generatie jonge mannen bestond uit *innovators* met nieuwe ideeën en gedachtes. Zij waren de zestiende-eeuwse *movers* en *shakers* die de Reformatie op gang brachten en Europa voorgoed hebben veranderd.

Er zijn hiervan ook andere voorbeelden in de geschiedenis, zoals in 1789 bij de Franse revolutie het voornamelijk jonge

mensen waren die de Bastille bestormden. Bijna tweehonderd jaar later, in 1968, waren het ook studenten die in de straten van Parijs demonstreerden en meer democratie eisten. En in datzelfde jaar waren het studenten die het Maagdenhuis van de Universiteit van Amsterdam bezetten omdat ze meer democratie in de universiteit wilden. Sociale en politieke veranderingen kunnen niet plaatsvinden zonder jonge mensen. Het voortbrengen van veranderingen – zowel conservatief als progressief – is een uiting van jeugdcultuur. Jongeren zijn nou eenmaal geneigd en zelfs bereidwillig om risico's te nemen en schuwen het plegen van geweld om hun doeleinden te bereiken minder. Zij zitten niet vast aan sociale en economische verplichtingen. Als dingen mislopen hebben zij weinig aan maatschappelijke status in te leveren. De jeugd kan zich vrij bewegen en zich permitteren om de barricades op te gaan, zonder gevolgen als het verlies in levensonderhoud en het in gevaar brengen van het gezin.

Een van de redenen waarom de jeugd in staat is om de samenleving te veranderen is dat jongeren beschikken over vrije tijd, meer dan andere leeftijdsgroepen. In de vroegmoderne tijd had men sowieso veel meer vrije tijd dan vandaag de dag. In tegenstelling tot de gereguleerde arbeidsindeling die wij tegenwoordig kennen, werd de werkdag in de zeventiende eeuw sterk bepaald door externe factoren zoals het weer en technologische omstandigheden die heel het arbeidsproces konden stopzetten en arbeiders konden dwingen tot nietsdoen. Dan was er sprake van 'vrije tijd'. Werk op zee en in de visserij bijvoorbeeld werd met enige regelmaat periodiek uitgevoerd en in de wintermaanden kwam alles tot stilstand. Schepen konden dagen aangemeerd blijven, of moesten soms maanden wachten op gunstige wind voordat zij konden uitvaren. In de tussentijd bleven de talrijke matrozen, havenarbeiders en bemanningen van schepen inactief en letterlijk 'rondhangen'. Andere bedrijfssectoren waren ook afhankelijk van weersomstandigheden. Bijvoorbeeld molenaars, die aangewezen waren op wind, en bouwvakkers en boeren, die op droog weer moesten wachten voordat zij konden planten. In tegenstelling tot de moderne

westerse samenleving, waar vrije tijd gelijk staat aan welvaart en luxe, betekende het in de vroegmoderne samenleving dat veel mensen meerdere dagen gewoonweg niets te doen hadden.

Voor de jeugd kon vrije tijd funest zijn. Met zo veel vrije tijd konden jongeren zich vervelen en zich overgeven aan het plegen van geweld, zich obsessief bezighouden met hun kleding en uiterlijk, met drinken, seks, drugs en muziek. Dat zijn componenten die steeds terugkomen in elke periode van economische welvaart, maar dan gemaskeerd in een eigen vorm en hoedanigheid. In de Gouden Eeuw bijvoorbeeld kwam geweld vaak voor. De jeugd schroomde niet om geweld te plegen tegen elkaar en tegen de autoriteiten. Daarbij hadden jongeren veel opgekropte agressie en het plegen van geweld was een manier om deze te uiten. De vroegmoderne samenleving keek oogluikend bij dit geweld toe, men wist dat het bij de jeugd hoorde en van tijdelijke aard was. Vandaag de dag daarentegen zorgen geweld en criminaliteit voor hevig politieke en maatschappelijke discussies.

In de Gouden Eeuw kwamen geweld en criminaliteit veel vaker voor onder de jeugd. Geweld speelde zelfs een belangrijke rol bij het volwassen worden van jongeren. Zo hadden studenten aan de universiteit het privilege dat zij een wapen mochten dragen. En ondanks het feit dat jongeren uit de lagere klassen geen wapens mochten dragen, konden zij net zo gewelddadig zijn. Zeker de buitenlandse jeugd in de Republiek die afkomstig was van het platteland en die regelmatig botste met de stedelijke macht die de orde wilde en moest handhaven.

Jongeren in de Republiek

In dit boek wil ik kijken of de jeugd van de Gouden Eeuw grote veranderingen in de samenleving teweeg heeft gebracht, wat hun bijdrage aan de Nederlandse samenleving van de zeventiende eeuw is geweest en wat er nu nog van is overgebleven in onze maatschappij. Met de jeugd bedoel ik mannelijke jongeren die tussen de 13 en 30 jaar oud waren. In de vroegmoderne tijd

hoorden ongetrouwde mannen in deze leeftijdscategorie nog bij de jeugd. Als zij gingen trouwen, werden zij volwassen.

Voor dit onderzoek is een rijk scala aan bronnen geraadpleegd om een breed beeld van jongeren in de Gouden Eeuw in kaart te brengen. Voor dit boek heb ik moralistische traktaten, opvoedkundige boeken zoals embleemboeken waar een tekstuele boodschap werd versterkt met een afbeelding, de archieven van de academische vierschaar, de universitaire rechtbank die de misstappen van studenten behandelde, stedelijke bepalingen en liedboeken die speciaal voor de jeugd geschreven waren, bestudeerd. Omdat de mannelijke jeugd in het openbaar werd opgevoed en het meeste in de bronnen voorkwam, gaat het boek het meest over hen. Helaas komen de meisjes veel minder voor. In tegenstelling tot de jongens werd de vrouwelijke jeugd opgevoed om vrouw te worden door hun moeder en andere vrouwelijke familieleden. Deze vond plaats binnen het huis en er werd hierover weinig opgetekend. Dat is de reden waarom de opvoeding van de vrouwelijke jeugd weinig voorkomt in dit boek.

In hoofdstuk twee wordt de rol van geweld behandeld en de rol die het speelde bij het volwassen worden van jonge mannen. Ouders en instellingen maakten zich veel zorgen over het geweld van jongeren. Het was niet alleen een gevaar voor anderen, maar ook voor hun eigen kinderen.

In hoofdstuk drie wordt de hedonistische levensstijl van de jeugd onder de loep genomen. Rijke ouders werden gewaarschuwd hun kinderen niet te verwennen met dure kleding. De keuze van kleding van de jeugd en een slordig uiterlijk, vooral wat betreft de haarstijl, werden als een voorbode gezien voor zedelijk en maatschappelijk verval.

Naast het geweld en het hedonisme maakten ouders zich veel zorgen over het overmatig gebruik van alcohol van hun kinderen. Dronkenschap was een reële kopzorg voor ouders. Jongeren in de zeventiende eeuw dronken veel en het huidige comazuipe van jongeren is niets nieuws. In hoofdstuk vier wordt gekeken naar hoe ouders hun kinderen met mate alcohol leerden drinken en hoe belangrijk het beheersen van behoeftes was bij het volwassen